

Сергій Савченко: До 45-річчя праці українського історика Віктора Заруби

<https://indepnethist.wixsite.com/swbb/post/до-45-річчя-праці-українського-історика-віктора-заруби>

Анотація

На цей рік припадає 45-та річниця наукової роботи відомого в Україні та за її межами історика, доктора історичних наук, професора Віктора Миколайовича Заруби. Учений народився в селі Наталівці Солонянського району Дніпропетровської області 10 вересня 1957 року, закінчив історичний факультет та аспірантуру Дніпропетровського державного університету. Кандидатську та докторську дисертації захистив в Інституті українознавства імені І. П. Крип'якевича НАН України у Львові, під керівництвом академіка Ярослава Ісаєвича. Працював в середніх школах та вищих навчальних закладах: Дніпропетровському інституті освіти, Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ, Національній металургійній академії України.^[1]

Ключові слова: Віктор Заруба, історія, наука, 45-річчя, дослідник

Різномісність інтересів та здобутків Ювіляра є справді вражаючою, як і бібліографія, що складає 334 позиції, з яких одних лише книжок більше 30-ти. В.М. Заруба – історіограф-біографіст, джерелознавець, дослідник козацтва, краєзнавець Придніпров'я (зокрема, варто згадати тексти про Кодак, велику монографію про рідне село Наталівку та ін.),^[2] автор великої кількості праць з історії дворянства південної України, фундаментальне значення яких годі переоцінити, і фахівець з історії держави та права України, перу якого належать численні підручники та навчальні посібники.

Перш за все, учений багатьом відомий як дослідник козацтва. Студії над цією тематикою розпочалися ще в студентські часи і тривають понині. Українську історіографію збагачено десятками статей та монографій. Зокрема, класичною стала дисертаційна монографія про участь козацтва в російсько-турецьких війнах,^[3] широко відомою є студія про адміністративно-територіальний устрій та адміністрацію Війська Запорозького, а дослідження з генеалогії козацької старшини заповнили істотну прогалину в цій царині.^[4]

Не менш вагомими у доробкові вченого є біографічні та археографічні тексти про українських істориків: Антіна Синявського, Михайла Слабченка, Дмитра Яворницького, Олександра Оглоблина, Дмитра Дорошенка, Наталію Полонську-Василенко, Василя Строменка, Василя Біднова, Михайла Грушевського та його школу, Олександра Грушевського, Дмитра Багалія, а також низку діячів українського національного руху ХІХ – початку ХХ ст. (Людмилу Старицьку-Черняхівську, Євгена Чикаленка та ін.).^[5] Для деяких постатей Віктор Заруба був ледве не першим біографом. Прикметною рисою його історико-біографічних студій є глибина реконструкція цілої мережі генеалогічних зв'язків на широкому історичному тлі, що незрідка приносить несподівані відкриття.

Останнє десятиліття зацікавлення В. М. Заруби зосереджено довкола дворянства південної України і, передовсім, Катеринославської губернії XVIII – початку XX століття. Це тема з різних причин була непопулярною ані в радянські часи, ані в період незалежності України, тому дотепер ми маємо обмаль не лише ґрунтовних, але й побіжних текстів. Вважаємо, що внесок Віктора Заруби в цю ділянку історичних знань не має історіографічних прецедентів за роки незалежності.

Дворянські студії ученого ми би умовно поділили на два взаємопов'язаних напрямки. Передовсім, це генеалогічні, просопографічні, археографічні дослідження, в процесі яких з'явилися: «Родословник екатеринославских дворян», «Дворяне Екатеринославской губернии», «Катеринославські дворяни. Матеріали для біографістики, генеалогії та персоналістики», «Материали для истории екатеринославских дворян», «Генеалогія катеринославського дворянства», цікаві спогади земського діяча, благодійника та катеринославського поміщика Дмитра Гнедіна.[\[6\]](#)

Другим напрямком можна вважати соціокультурну історію катеринославського дворянства та знакових дворянських родин Придніпров'я, а також інтелектуальну та критичну біографістику. Основними книжками тут стали блискучі монографії «Загублені у часі», «Родзянки: стовпи імперії» та «Алексєєви: як минає земна слава», побудовані на значному документальному матеріалі.[\[7\]](#)

Зауважимо, що майже весь доробок, зазвичай ілюстрований автентичними фотографіями, вийшов друком у дніпровському видавництві «Ліра», яке більше двох десятиліть співпрацює з ученим, а деякі книги діставали поважні видавничі винагороди.

Як нам видається, концепцію Автора пронизує декілька засадничих ідей та підходів. Спершу привертає увагу відсутність будь-яких намірів ідеалізувати своїх героїв, найменших спроб, як це часто буває, приховати від читача їхні непривабливі або й навіть огидні та аморальні риси. Родзянки, Гаркушевські, Полі, Нечаєви, Савицькі, Алексєєви та інші поміщики південної України, що дістали свої статки через вірне служіння царизму, показані як люди свого часу, дуже далекі від ідеалів «благородного сословия». Вони приходять на арену історії буквально нізвідки, займаються розбоем та здирництвом, пиячать, без кінця судяться одне з одним та своїми селянами, не стримують себе у розпусті і заводять гареми, обкрадають казну, пропивають свої економії, вславляються на всю Європу катуванням кріпаків, мордують своїх дітей та жінок.

Дослідник поставив за мету показати на прикладах численних біографій та сімейних історій, як з авантюристів, шукачів пригод та пройдисвітів («дітей різних народів»), що шукали кар'єри та матеріальної поживи на колишніх землях Війська Запорозького, складалася «опора трону», як відбувалася їхня нобілітація, як колишні запорожці, борці за волю українського народу,

перетворювалися на посібників імперської колонізації, зваблені чинами в новій царській табелі та маєтностями з кріпацькими душами. Їхній становий егоїзм, обмеженість, недалекоглядність, зажерливість, власне, і призвели до революції. В 1917 році, побачивши, куди вітер дме, катеринославське дворянство з легкістю зреклося монархії, показово перейшовши «на бік народу». Зразковим політичним флюгером В. М. Заруба вважає «крушителя імперії» Михайла Родзянку – голову Державної Думи та крупного поміщика Новомосковського повіту, про якого, що дуже дивно, донині не було написано жодної книжки.

В дусі деміфологізації дослідник написав низку текстів про «локального героя» Придніпров'я – поміщика, земця та промисловця Олександра Поля, що його змонументалізовано в місцевій історіографії та публіцистиці. [8] Привертають увагу ученого й призабуті нині імена, що колись лунали досить голосно. Так в рамках дворянської біографістики нещодавно побачив світ інтелектуальний життєпис мислителя, богослова, журналіста та публіциста Іполита Гофштеттера (вихідця з Катеринослава), написаний у співавторстві з С. В. Савченком. [9]

Звісно, оглянути в короткому ювілейному тексті весь дослідницький доробок В. М. Заруби неможливо, ми лише окреслили загальні обриси його творчості. Сподіваємося, що українську історичну науку буде ще не раз збагачено новаторськими працями, тож бажаємо Ювілярові міцного здоров'я та натхнення!

[1] Докладніше про творчу біографію та дослідницьку методологію історика див.: Український історик Віктор Заруба. Біобібліографія до 60-річчя від дня народження / упоряд., автор вступ. ст. С. В. Савченко. Дніпро, 2018. 75 с. URL: <https://www.libr.dp.ua/?do=fullkr&book=572> ; Віктор Заруба: 45 років наукової праці. Бібліографічний покажчик. Дніпро, 2022. 26 с. [2] Заруба В. М. Придніпровський край. Опис поселень Катеринославського повіту. Дніпро, 2016. 108 с.; Заруба В. М. Історико-статистичні описи Новомосковського та Павлоградського повітів. Дніпро: Ліра, 2018. 278 с.; Заруба В. М. Кодак. Нарис історії фортеці. Дніпропетровськ, 2004. 40 с.; Заруба В. М. Наталівка – село на Україні. Історичні нариси. Дніпропетровськ, 2013. 236 с. [3] Заруба В. М. Українське козацьке військо в російсько-турецьких війнах останньої чверті XVII століття. Дніпропетровськ: Ліра, 2003. 464 с. [4] Заруба В. М. Адміністративно-територіальний устрій та адміністрація Війська Запорозького у 1648-1782 рр. Дніпропетровськ: Ліра, 2007. 380 с.; Заруба В. М. Козацька старшина гетьманської України: персональний склад та родинні зв'язки. Дніпропетровськ, 2011. 932 с.; Заруба В.М. Полки, сотні та старшина Гетьманщини. Довідник. Дніпро: Ліра, 2017. 590 с. [5] Заруба В.М. Антін Синявський: життя, наукова та громадська діяльність (1866-1951). Дніпропетровськ: Ліра, 2003. 264 с.; Заруба В. М. Постаті. Студії з історії України. Дніпропетровськ: Україна, 1993. 261 с. [6] Заруба В. Н. Дворяне Екатеринославской губернии. Дніпро: Ліра, 2016. 560 с.; Заруба В. Н. Родословник екатеринославских дворян. Дніпро: Ліра, 2017. 546 с.; Гнедін Дмитро. Мої спогади. Підготовка до друку, передмова та коментар докт. іст. н, проф. В. М. Заруби. Дніпро: Ліра, 2020. 112 с.; Заруба В. М. Генеалогія катеринославського дворянства. Дніпро: Ліра, 2022. 300 с.; Заруба В. М. Катеринославські дворяни. Матеріали для біографістики, генеалогії та персоналістики. Дніпро: Ліра, 2019 1024 с.; Заруба В. Н. Матеріали для історії екатеринославских дворян. Дніпро: Ліра, 2019. 476 с. [7] Заруба В. М. Загублені у часі. Нариси з історії катеринославського дворянства. Дніпро: Ліра, 2020. 216 с.; Заруба В. М. Родзянки:

стовпи імперії. Нариси з історії Катеринославського дворянства. Дніпро: Ліра, 2022. 190 с.; Заруба В. М. Алексєєви: як минає земна слава. Дніпро: Ліра, 2022. 178 с. [\[8\]](#) Заруба В. М. Історіографічний міф про Олександра Поля. Дніпро, 2022. 32 с.; [\[9\]](#) Заруба В. М., Савченко С. В. Іполит Гофштеттер: родом з Катеринослава. Дніпро: Ліра, 2022. 33 с.